

Giovanna Del Giudice (2020)

... e tu slegalo subito: sulla contenzione in psichiatria

Merano: Edizioni Alpha beta verlag. 346 strani

ISBN 978-88-7223-353-5

Giovanna Del Giudice je psihiatrinja »tržaške šole«. Kariero je začela leta 1971 v Trstu in se pridružila ekipi Franca Basaglie, ki je zaznamovala zgodovino dezinstitutionalizacije na področju duševnega zdravja. Pozneje je imela vodstveno funkcijo na področju psihiatrije v Caserti pri Neaplju, knjiga *... e tu slegalo subito* pa priča o njenem delu v lokalni zdravstveni enoti v mestu Cagliari na Sardiniji.

Knjiga je del zbirke »180 – kritični arhiv duševnega zdravja«, ki združuje izjemno pomembne kritične publikacije s področja duševnega zdravja in jo že več let izdaja založba Edizioni alpha beta verlag iz Merana. Knjiga je napisana v italijanščini, naslov pa bi lahko prevedli kot »... takoj ga odveži«. To je del fraze, ki jo je avtorica večkrat slišala od Franca Basaglie v Trstu: »ko vidiš nekoga zvezanega, ga takoj odveži« (str. 254). Kot nakazuje že naslov, je to knjiga o prisili (predvsem vezanju) v psihiatriji oziroma odpravljanju prisile.

Prvi del knjige, *Primer Cagliari*, prikazuje več majhnih in trdo prigaranih korakov pri organizacijskih spremembah institucionalnega jedra (psihiatričnega oddelka v splošni bolnišnici) ter vzpostavljanju in krepitvi služb v skupnosti. Drugi del, *Prisila v psihiatriji*, je strukturiran kot strokovna razprava o prisili in zapiranju. Gre za dopolnitev in dobrodošlo nadaljevanje prvega, pripovednega dela, saj skupaj ustvarjata prepričljivo celoto. Da je tematika zelo aktualna, priča podatek, da je avtorica knjigo prvič objavila leta 2015, leta 2020 pa je izšel ponatis z dopolnitvami.

Bil je 22. junij 2006. Na ta dan je umrl 60-letni gospod Giuseppe Casu, ki je bil sedem dni nepretrgoma zvezan na posteljo na zaprtem psihiatričnem oddelku. Dne 27. junija je avtorica knjige – ki ni vedela za tragično smrt pred le petimi dnevi – prišla na obisk na ta oddelek in se z zaposlenimi pogovarjala prav o nedopustnosti vezanja uporabnikov, saj je ob prihodu na oddelek videla

nekoga, ki je bil zvezan, ob njem pa ni bilo zaposlenih, da bi ga spremljali. Na sestanku nihče od navzočih ni omenil smrti gospoda Casuja. Ta intonira celotno knjigo, saj je zaznamovala tudi celotno delo Giovanne del Giudice, ki je v nasprotju z molkom oddelčnih psihiatrov to smrt vzela za izhodišče uvažanja sprememb. Te so bile v veliki meri povezane z zmanjševanjem uporabe vezanja in ukinjanjem te prakse.

V prvem delu avtorica kronološko predstavi korake k dez institucionalizaciji in hude odpore, ki so jih spremljali v Cagliariu med letoma 2006 in 2009. Pri prevzemu funkcije na lokalni enoti zdravstva (bolj ali manj primerljivo z našimi območnimi enotami Nacionalnega inštituta za javno zdravje, z nezane-marljivimi razlikami) v Cagliariu je dobila mandat za vzpostavitev centrov za duševno zdravje v skupnosti in postopno zmanjševanje kapacitet v bolnišnicah.

Prvi del knjige prikazuje stanje služb duševnega zdravja pred uvajanjem sprememb. Skupnostne službe so bile leta 2006 borno razvite, izvajale so predvsem ambulantno dejavnost, tako pa so se lahko odzivale na precej ozek nabor potreb svojih uporabnikov. Prostori institucionalne psihiatrične obravnave so bili leta 2006 opremljeni z zaprtimi vrati, sistemom močnega videonadzora, prevlade moči strokovnjakov nad uporabniki. Malo manj kot 30 % sprejemov so opravili proti volji (italijansko povprečje je bilo 11 %), pogosta je bila uporaba vezanja – to so strokovnjaki zagovarjali kot terapevtski ukrep v dobro uporabnikov. Občasno so uporabili tudi elektrošok. Uporabniki so po vezanju pogosto potrebovali internistično prvo pomoč in oživljanje. Pogosto so na posteljo vezali istega uporabnika v obdobju ene in iste obravnave, največkrat pa je bilo vezanje povezano tudi s povečanjem doze psihiatričnih zdravil.

Del Giudice je stanje, s katerim se je srečala ob nastopu službe, poskusila preseči z več spremembami. V prvem delu tako beremo o vzpostavitvi rednih sestankov z ekipo psihiatričnega oddelka v bolnišnici. Iz opisa veje trdna zavezanost za spremembe od spodaj navzgor. Bitko proti prisili in vezanju je Del Giudice med drugim vodila prek večjega birokratskega nadzora nad vsako posamično epizodo vezanja in drugimi aktivnostmi znotraj bolnišničnega psihiatričnega oddelka, ki si je prizadeval za spremembe institucionalne kulture (zmanjševanje videonadzora, odprta vrata oddelka, razorožitev varnostnega osebja, uvajanje psihiatrov iz skupnostnih služb v delo na oddelku ...).

A kot pravi avtorica: da bi zmanjšali zapiranje in prisilo, je treba razvijati skupnostne službe, torej se je treba problema lotiti tudi daleč stran od njegovega mesta. Prvi del knjige je poleg opisa »bitke« znotraj bolnišničnega oddelka tudi dragocen zapis prizadevanj za vzpostavitev centrov za duševno zdravje v skupnosti. Teh je bilo vse več in več, počasi so povečevali ure svoje odprtosti tudi na več kot osem ur na dan, tudi na sobote dopoldan. Vse dokler niso dosegli odprtosti nekaterih centrov 24 ur na dan vse dni v tednu. To je imelo med drugim za posledico manj sprejemov v bolnišnični oddelek proti volji in nižjo stopnjo vezanja na psihiatričnem oddelku, saj so bile službe v skupnosti zmožne odzivati se tudi na kompleksnejše potrebe ljudi v kriznih situacijah. Hkrati so se začele razvijati zadruge (*cooperative*), tako izobraževalne kot tiste, namenjene ponovnem vračanju uporabnikov na delo. Klinično delo se je torej »okužilo« s svetom tam zunaj.

Prvi, pripovedni del knjige stoji sam zase in ne potrebuje strokovnih utemeljitev, saj o njih priča že pri opisu prakse uvajanja sprememb. Kljub temu pa drugi del ponuja panoramski pogled na tematiko. Del Giudice je jasna: vezanje ter tudi vsakršna oblika zapiranja in prisile *nista* terapevtska, temveč pomenita kršenje človekovih pravic, ki krni človekovo dostojanstvo, subjektivnost, pogodbeno moč in svobodo (str. 204).

V Italiji vežejo ljudi v domovih za stare, v pedopsihiatriji, terapevtskih skupnostih za uporabnike nedovoljenih drog, ljudi z ovirami, v zaporih, forenzičnih psihiatričnih bolnišnicah in tudi v psihiatriji. Vezanje in omejevanje svobode ljudi kako drugače (zapiranje) je stalnica že od samega rojstva psihiatrije. Seveda pa je stalnica tudi upor proti tem praksam, njihovo zavračanje vsaj od 19. stoletja (John Conolly in drugi). Italijansko gibanje za dezinstitutionalizacijo je od šestdesetih let 20. stoletja temeljilo prav na prepričanju, da je svoboda terapevtska.

Zakon 180 iz leta 1978 je bil odločilen dosežek, ki je vplival na celotno državo. Ključni dosežek zakona je bila odstranitev pojma »nevarnosti«¹ »pacientov«, medicinsko posredovanje je lahko tudi v nujnih primerih utemeljeno le na potrebi človeka po pomoči. Kljub temu pa se v Italiji regije zelo razlikujejo, zato Trst in Gorica nista pokazatelj stanja po celotni državi.

Šele leta 1999 so v Italiji zaprli zadnjo psihiatrično bolnišnico. Dezinstitutionalizacija pa je stvar ne le odpravljanja velikih ustanov, temveč tudi vsakršnega zapiranja in prisile (med drugim tudi vezanja), oba pa še vedno vztrajata, v psihiatriji predvsem v psihiatričnih oddelkih v splošnih bolnišnicah.

Vezanje tam pogosto uporabljajo pri »sprejemu«, torej pri prvem stiku z osebo. Uporabljajo ga kot odziv na agresivnost in hud nemir ljudi, ki so zaprti v teh oddelkih; kot pomoč pri uporabi zdravil, ko jih oseba zavrača; kot odgovor na poskuse pobegov; za preprečevanje padcev ljudi, ki so pod močnim vplivom zdravil; pa tudi kot kaznovanje deviantnega vedenja (str. 275–6). Nekateri od teh razlogov so deklarirani na glas, druge slutimo v vsakdanjih praksah zaprtih oddelkov. Vezanje strokovnjaki utemeljujejo z objektivnimi opisi vedenja ljudi – Del Giudice poudarja, da pri tem tega vedenja ne kontekstualizirajo z zgodbo človeka, z njegovim stanjem trenutno, z razlogi za sprejem, interakcijami z osebjem in drugimi na oddelku in podobnim (str. 276). Uporaba vezanja ostaja brez analize delovanja teh oddelkov, modelov strokovnega dela, sistema zaprtih vrat, pravil na oddelku (str. 277). Vezanje je izjemno velik poseg v svobodo človeka – kljub temu pa je tako neproblematiziran del vsakdanje psihiatrične prakse, da z redkimi izjemami psihiatrični oddelki v splošnih bolnišnicah nimajo razvitega sistematičnega zbiranja podatkov o njegovi uporabi (str. 294). A kljub temu obstajajo izjeme. Leta 2006 je bil ustanovljen »klub psihiatričnih oddelkov v splošnih bolnišnicah brez zapiranja in prisile«² (*Club SPDC no restraint*), ki se odreka uporabi vezanja in zaprtih vrat. Taki oddelki so še vedno v manjšini, a kot poudarja avtorica knjige, so zgled, da je duševno zdravje brez prisile in zapiranja mogoče in nujno.

Knjiga ima več odlik. Napisana je v razmeroma dostopnem jeziku in se predvsem v prvem delu bere kot roman (ali pa triler), saj avtorica spretno razkriva dogodke drugega za drugim in s tem ohranja našo pozornost.

Poleg tega avtorica ne skriva lastne vpletenosti v dogajanje, ki ga opisuje. Tej lažni objektivnosti se izogiba z jasno izraženimi stališči, ki zavračajo

vsakršno obliko zapiranja in prisile ter zagovarjajo spoštovanje človekovih pravic in potrebo po vzpostavitvi oskrbe v skupnosti. Prvoosebno noto v prvem delu še podkrepi z daljšimi citati, ki spominjajo na njene dnevniške zapise.

Poleg tega kot odliko knjige lahko razumemo tudi avtoričino referenčnost na področju duševnega zdravja v Italiji, saj je pomembna akterka dezinstytucionalizacije in v zadnjih letih tudi nacionalne kampanje proti uporabi vezanja – kampanja se imenuje tako kot naslov knjige, torej »... takoj ga odveži«. Knjiga je torej plod dela v praksi in s tem omogoča vpogled v prvo vrsto zagovornikov dezinstytucionalizacije.

Poleg odlik ima knjiga najbrž tudi nekaj drugih plati, predvsem če jo vrednotimo za potrebe bralstva v Sloveniji. Prvič, napisana je v italijanščini in je torej že zato precej nedostopna za širše bralstvo. Drugič, obravnava predvsem italijanske razmere, ki so specifične tako z vidika pravne ureditve kot tudi z vidika organizacije služb. Pri tem je sicer lahko v marsičem zgled in morda celo navdih za spremembe v Sloveniji, hkrati pa pomeni izziv, kako razmišljati o tem konceptualnem premiku in kako ga uresničevati v okolju, ki je v marsičem drugačno od italijanskega.

Tretjič, verjetno se sprašujete, kaj ima vse to opraviti s socialnim delom. Naj v odgovor povzamem avtoričino misel: če se prisila in zapiranje pojavita kjerkoli v sistemu duševnega zdravja, to pomeni večjo zaprtost celotnega sistema (str. 268). Povedano drugače: dokler bo obstajala prisila na področju duševnega zdravja, bo to vplivalo na vse – tudi socialne delavke in delavce – pa naj bodo zaposleni v psihiatriji, centrih za socialno delo ali nevladnih organizacijah. Dokler bosta v sistemu duševnega zdravja prisila in zapiranje, ju bodo tudi uporabljali, ljudi pa odstranili iz skupnosti.

»Prisilo spremlja tišina« (str. 295). Knjiga tišino prekinja najprej z nepopustljivo predanostjo posluhu za krike tistih, ki so zaradi »terapevtskega« vezanja umrli, potem s popisom lastnih izkušenj dezinstytucionalizacije in končno z argumentirano razpravo o nedopustnosti omejevalnih praks in potrebo po njihovem odpravljanju.

Knjiga je prepričljiv zgled, da so spremembe v smeri zagotavljanja človekovih pravic na tem področju mogoče, da je mogoč prehod iz institucionalnih v skupnostne oblike oskrbe na področju duševnega zdravja ter da je prisilo in zapiranje možno in nujno odpraviti. To je še posebej pomembno sporočilo v času, ko smo v Sloveniji priče spremembam Zakona o duševnem zdravju. Vezanje s pasovi je v Sloveniji eden izmed »posebnih varovalnih ukrepov«. Tudi v Sloveniji je vezanih in zaprtih veliko ljudi, tudi v Sloveniji ni jasnih podatkov o obsegu teh spornih praks. To knjigo moramo brati kot poziv k akciji.